

УДК 336.77

Прийдун Л.М.
кандидат економічних наук,
викладач кафедри банківської справи
Тернопільського національного економічного університету

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

BASIC ASPECTS OF PROVIDING BANKING EFFICIENCY

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу основних підходів до визначення теоретичної сутності ефективності банківської діяльності. Охарактеризовано базові аспекти забезпечення ефективного функціонування банків в сучасних умовах. Досліджено основні напрями покращення діяльності банківських установ в Україні.

Ключові слова: ефективність, банківська діяльність, ефект, банк, кредитна діяльність, ризики.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу основных подходов к определению теоретической сущности эффективности банковской деятельности. Охарактеризованы базовые аспекты обеспечения эффективного функционирования банков в современных условиях. Исследованы основные направления улучшения деятельности банковских учреждений в Украине.

Ключевые слова: эффективность, банковская деятельность, эффект, банк, кредитная деятельность, риски.

ANNOTATION

The article deals with the main theoretical approaches to defining the essence of banking efficiency. We characterize the basic aspects of effective functioning of banks in modern conditions. The main directions of improvement banking business in Ukraine are researched

Keywords: efficiency, banking, effect, bank, credit activity, risks.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування банківської системи в сучасних умовах є одним із ключових факторів відновлення економіки країни. Це обумовлено тим, що саме банки, як основні фінансові посередники, залучаючи тимчасово вільні кошти, сприяють їх переміщенню у прибуткові інвестиційні проекти, що в сучасних умовах могло б сприяти не лише відновленню та стабілізації роботи підприємств, а й стимулювати економічне зростання країни. Разом з тим, сьогодні на функціонування комерційних банків впливає значна кількість макро- та мікрофакторів, що знижують ефективність їх діяльності. Це простежується в аналізі таких показників, як: частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, яка станом на початок 2015 р. становила 13,5%, та порівняно з початком 2014 р. збільшилась на 5,8%, а також результати діяльності банків – -52,9 млрд грн, хоча 2013 р. комерційні банки «закрили» прибутковою діяльністю в 1,4 млрд грн. Відповідно, рентабельність активів на початок 2015 р., порівняно з початком 2014 р., знизилась на 4,2% і становила -4,07%, при цьому рентабельність капіталу зменшилась практично на 31,5% до -30,5%. Крім того, 34 банки перебувають у стадії ліквідації, 16 уже ліквідовано [1].

Негативні значення показників засвідчують, що поряд зі зниженням прибутковості діяльності банків має місце і зростання ризиків їх функціонування, що значною мірою обумовлено й прогалинами в нормативно-регулятивній політиці Національного банку України. А це, в свою чергу, свідчить про необхідність ґрунтовних як теоретичних, так і практичних досліджень щодо забезпечення ефективної діяльності банків в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи дослідження поняття ефективності було закладено у працях таких вчених, як: С. Прасолова, О. Степаненко, А. Череп, І. Падерін, О. Воронін, В. Ковальов, О. Мертенс та Дж. Урга. Аналізом ефективності банківської діяльності та характеристикою її елементів займалися такі науковці і практики, як: С. Хайлук, В. Саркісян, Н. Галайко, Н. Маслак, В. Коваленко, П. Джозеф, Я. Грудзевич, О. Кириченко, В. Корнєєв, В. Саркісян. Водночас, не зважаючи на ґрунтовні дослідження питань ефективного функціонування банків, ще досі відсутній однозначний підхід до визначення ефективності банківської діяльності. Крім того, науковці вивчають здебільшого окремі аспекти забезпечення ефективності банківського бізнесу або ж аналізують окремі інструменти її досягнення, тоді як важливим є комплексний підхід до аналізу базових елементів та умов забезпечення ефективності банківської діяльності з метою вироблення перспективних шляхів удосконалення функціонування вітчизняних банків. Зазначене обумовлює об'єктивну потребу у ґрунтовних теоретичних та практичних дослідженнях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття ефективності банківської діяльності, обґрунтування базових положень, складових елементів та критеріїв ефективного функціонування вітчизняних банків, а також окреслення напрямів вдосконалення ведення банківського бізнесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відновлення сучасного економічного життя країни не можливе без ефективної банківської системи. Проте значна девальвація національної валюти внаслідок достатньо суперечливих та дискусійних дій Національного банку України, його непередбачувана валютно-курсова

політика та некоректна поведінка окремих комерційних банків, призвели до недовіри до банківської системи і, як наслідок, спричинили значний відтік депозитів, розвиток чорного валютного ринку та надання переваги альтернативним напрямом розміщення вільних грошових коштів.

Так, за даними Національного банку України, відтік вкладів за підсумками 2014 р. становив практично 126 млрд грн (близько 29% депозитів фізичних осіб), що в 5 разів перевищує показник 2009 р., при чому в окремих комерційних банках вкладники вилучили до 50% депозитів [1]. Що ж до валютних вкладів, то згідно зі звітом «Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за грудень 2014 року», їх обсяг з початку 2014 р. зменшився на 37,2%, тобто до 19,4 млрд у доларовому еквіваленті, зокрема юридичних осіб – на 27,9% до 5,6 млрд дол., фізичних осіб – на 40,3% до 13,7 млрд дол. [2]. Така ситуація є загрозою для економіки України, адже призводить до блокування кредитної діяльності банків. А в умовах практичної відсутності альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів та недостатніх обсягів власних коштів, а також досить дискусійними податковими реформами нового уряду, підприємства скорочуватимуть виробництво, а то й банкрутуватимуть, що відповідним чином позначиться на економічному розвитку країни. Так, за підсумками 2014 р. кредитна активність банків набула негативного тренду, зокрема залишки за кредитами у національній валюті порівняно з початком 2014 р. зменшились майже на 9%: серед юридичних осіб – на 7,7% (до 438,3 млрд грн), серед фізичних – на 12% (до 107,2 млрд грн). Зниження залишків за валютними кредитами становило 22,1% (до 30,0 млрд у доларовому еквіваленті), зокрема серед юридичних осіб – на 21,5% (до 23,7 млрд дол. США), серед фізичних – на 24,2% (до 6,3 млрд дол. США) [2].

Отже, питання забезпечення ефективної діяльності банків на сьогодні є одним з найактуальніших завдань банківської системи України та ключовим фактором відновлення економічного розвитку країни.

Перш ніж розглянути практичні напрями вдосконалення ефективності функціонування банків, визначимо сутність власне ефективності банківської діяльності. Насамперед слід зауважити, що в економічній та науковій літературі це поняття практично не досліджують. На нашу думку, це зумовлено тим, що до недавнього часу забезпечення ефективності не виступало пріоритетом функціонування банку. Так, основною метою діяльності, яку зазначила більшість комерційних банків на свої офіційних сайтах, було саме отримання прибутку або ж розширення частки ринку. І хоча прибуток є одним із основних показників ефективної роботи банку, проте якщо банківська діяльність приносить прибуток, це ще не означає, що ко-

мерційний банк працює ефективно, адже позитивне значення результату діяльності може бути спричинене, до прикладу, ризиковими вкладеннями ресурсів, які, як відомо, приносять високі доходи.

Отже, Оксфордський словник пояснює «ефективність» як ступінь, що визначає успішність в отриманні бажаного результату; успіх [3]. А. Череп під ефективністю розуміє максимальну вигоду, яку можна отримати при мінімальних затратах у процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу [4]. В. Ковальов зазначає, що це відносний показник, який порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту [5, с. 275]. І. Падерін вважає ефективністю економію всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає дохідність підприємства [6, с. 90]. Як показник, який співвідносить здобутий результат з поточними затратами, що зумовили цей ефект, чи використаними економічними ресурсами, розглядає ефективність О. Воронін [7, с. 29]. В. Лямець [8, с. 218] трактує ефективність як не лише властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами. М. Кісіль [9, с. 59] зазначає, що це зіставлення економічного результату з витратами на його досягнення. Аналіз зазначених підходів дозволив зробити висновок, що науковці, попри різне формулювання сутності ефективності, погоджуються із тим, що вона має відображати найвищий результат, що був забезпечений відносно понесених для його досягнення витрат.

Далі проаналізуємо поняття «ефективність діяльності», яке є ключовим елементом при визначенні ефективності банківської діяльності. Зокрема, С. Покропивний [10, с. 513] визначає ефективність діяльності як комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили (працівників) за певний проміжок часу. На думку В. Осипова [11, с. 711], це вираження величини ефекту на одиницю витрат. М. Мейер [12, с. 364] вважає, що це величина доходів, які генерують бізнес-процеси компанії за вирахуванням витрат, необхідних для їх здійснення. Як отримання максимального результату за рахунок наявних ресурсів або отримання певного результату з мінімальними витратами ресурсів визначає ефективність діяльності Н. Іващенко [13, с. 361]. В. Гончаров [14, с. 394] під цим поняттям розуміє ступінь раціонального використання ресурсів, навичок і застосовуваної технології, а також зусиль підприємства для виробництва продукції та послуг при задоволенні конкретного ринкового попиту. Як бачимо, у більшості визначень трактування ефективності діяльності перегукується із сутністю поняття «ефектив-

ність», зокрема шляхом співставлення отриманих результатів із понесеними витратами. Проте, на наш погляд, у визначенні поняття основну увагу слід акцентувати саме на завданнях діяльності, досягнення чи недосягнення яких виступає основним критерієм ефективності функціонування.

Таким чином, під ефективністю діяльності ми розумітимемо здатність забезпечити таку роботу суб'єкта, при якій максимально досягатимуться цілі його функціонування з найменшими витратами, які були здійсненні для їх отримання.

Аналіз різноманіття підходів вчених щодо трактування сутності ефективності банківської діяльності показує, що немає єдиної позиції щодо визначення цього поняття. Так, А. Буряк [15, с. 45] визначає його як поєднання внутрішньої (оптимальної організації використання ресурсів) та зовнішньої (відповідності отриманих результатів цілям) ефективності. С. Хайлук [16, с. 99] трактує ефективність банківської діяльності як можливість та вміння виробити і продати максимальну кількість банківських продуктів заданої якості при мінімальних витратах. В. Саркісян [17, с. 225] вважає, що це здатність задовольняти потреби чи очікування клієнтів або самого банку при дотриманні ретельно налагодженого банківського механізму та умов взаємодії між виробником і споживачем банківського продукту. На думку Н. Галайко [18, с. 134], це сукупність цілей, дій, спрямованих на ефективну роботу банківської установи через координацію та ефективне використання ресурсів, а також вибір максимально дієвих методів та способів її забезпечення. В. Коваленко [19, с. 169–176] вбачає в ефективності банківської діяльності розв'язання таких конфліктних завдань, як: «одержання оптимального прибутку – підтримання на достатньому рівні ліквідності – забезпечення надійності (мінімізація ризиків)» за умови забезпечення належного виконання функцій, покладених на банківську систему.

Аналіз вищевказаних формулювань дозволив виявити деякі дискусійні моменти. Зокрема, на наш погляд, недостатньо комплексним є трактування ефективності банківської діяльності як «здатності задовольняти потреби чи очікування клієнтів» або ж «можливості та вміння виробити і продати максимальну кількість банківських продуктів при мінімальних витратах», адже це є лише одним із критеріїв ефективності, що не в повній мірі відображає поняття ефективності діяльності банку в цілому. Не цілком можна погодитись з трактуванням ефективності банківської діяльності як «ефективного використання ресурсів та вибору дієвих методів її забезпечення», адже «розмивається» сутність самого визначення та не зовсім зрозуміло, за яких умов банк може досягнути ефективної діяльності.

Отже, аналіз поняття «ефективність банківської діяльності» дозволив сформулювати влас-

ну позицію щодо його сутності, як здатності банку в такий спосіб організувати управління власними активами та пасивами, при якому досягатиметься зниження рівня ризикованості його функціонування, забезпечуватиметься стабільна прибутковість та підвищуватиметься ринкова вартість банківської установи. В такому трактуванні основний акцент ставиться саме на об'єктах ефективності, управління якими дозволить досягнути кінцевих цілей діяльності банку. Таке бачення ефективності обумовлено тим, що, з одного боку, зниження ризикової діяльності зазвичай негативно позначається на прибутковості банку, що може призвести й до негативних результатів його функціонування при неналежному збалансуванні активів та пасивів, а з іншого – підвищення прибутковості за умови надто ризикової діяльності також не може свідчити про ефективність функціонування банківської установи. Саме тому ефективність банківського бізнесу досягатиметься лише шляхом забезпечення достатньої прибутковості за умови зменшення ризику. Основним ж показником ефективного функціонування, а відтак і основною метою роботи банку, виступатиме підвищення ринкової вартості банківської установи, чого не можливо досягнути, проводячи нерентабельну діяльність.

Цілі, яких прагне досягнути банк у своїй діяльності, залежать від його функцій в країні. Зокрема, ми розглядаємо дві базові функції: мікроекономічну та макроекономічну. Суть першої полягає в ефективності банку як суб'єкта підприємницької діяльності, тобто у тому, наскільки оптимально й раціонально він розподіляє ресурси для досягнення запланованої прибутковості, що обумовлено необхідністю забезпечення довгострокового конкурентоспроможного функціонування на ринку. Другою функцією є макроекономічна, що проявляється у ефективній роботі банку як фінансового посередника. Про її досягнення свідчитиме визнання банку ринком та клієнтами, а суть її зводиться до того, наскільки ефективно банківська установа спроможна залучати грошові ресурси та з найменшими витратами здійснити їх трансформацію у банківські продукти.

Виконання цих функцій стає об'єктивно необхідним на сучасному етапі розвитку України, адже діяльність банків в умовах загального зниження рентабельності, дефіциту довгострокових ресурсів у зв'язку зі зниженням довіри населення до банківської системи та закритістю зовнішніх ринків капіталу, посилення нормативних вимог з боку регулятора, обмеженості можливостей кредитування як основного джерела забезпечення доходів, вимагає відповідних оперативних гнучких та комплексних заходів з боку менеджменту банку для відновлення довіри вкладників та отримання відповідного рівня прибутку.

Таким чином, ефективність банківської діяльності слід розглядати комплексно, тобто з

урахуванням повноти виконання макро- та мікроекономічної функцій його діяльності (рис. 1).

Основними критеріями ефективності діяльності банку виступає міра задоволеності усіх зацікавлених осіб (держави, Національного банку України, клієнтів, власників, управлінців, персоналу банку) результатами його функ-

ціонування, що проявляється у кількісних та якісних ефектах, які вони від цього отримують. Зокрема, це може бути як підвищення якості наданих банком послуг та отримання відповідних вигод, так і збільшення доходів банківської установи та заробітних плат працівників.

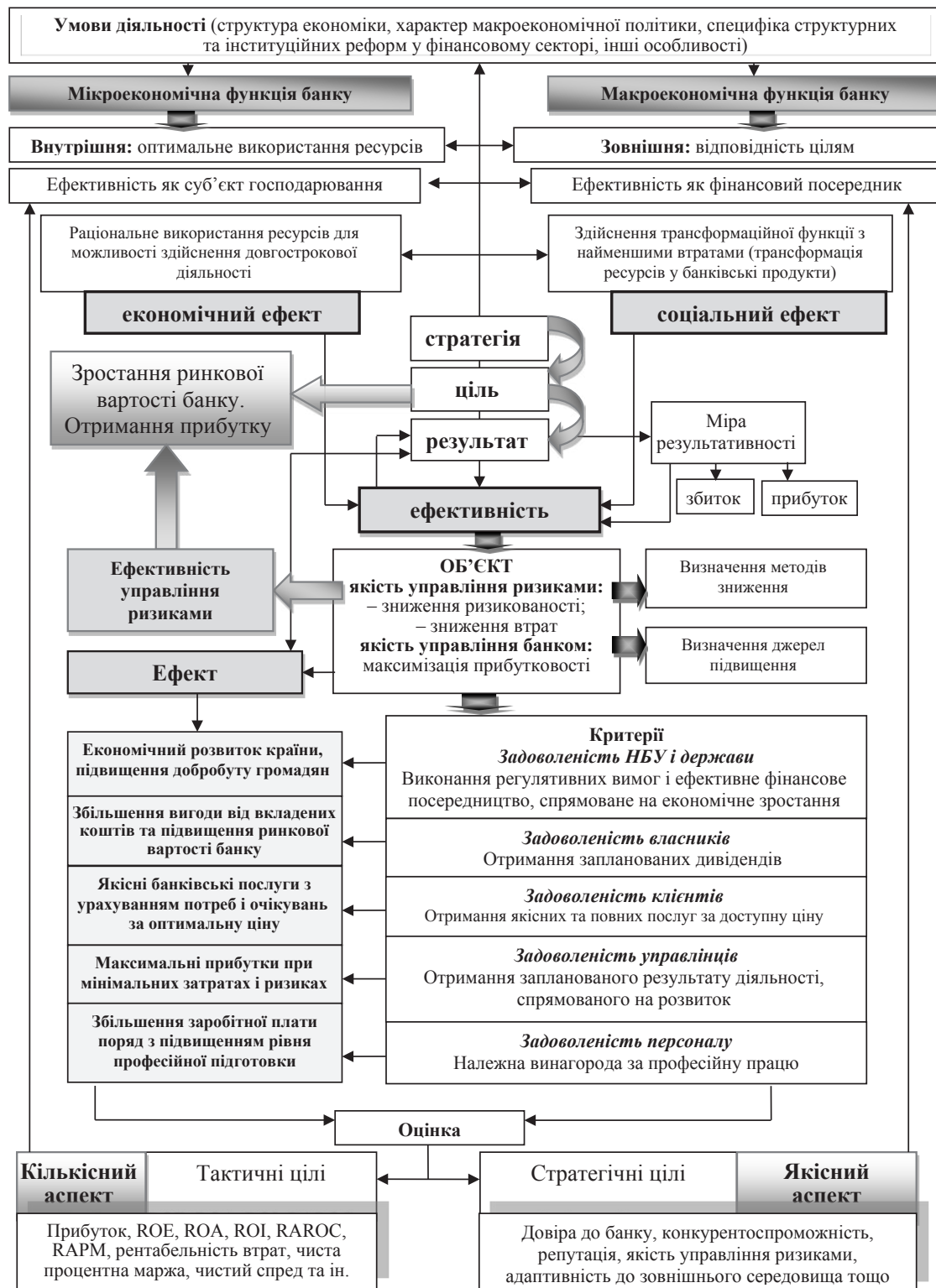

Рис. 1. Складові елементи ефективності банківської діяльності

Джерело: складено автором

Оцінка ж міри досягнення ефективності та її повноти здійснюється на основі базових кількісних та якісних показників діяльності банку. Проте слід зауважити, що їх аналіз доцільно здійснювати в динаміці: так, підвищення показників капіталу, прибутку, активів, ліквідності поряд зі зниженням рівнів ризику, неякісних активів, зменшення диспропорцій між пасивами та активами тощо, може свідчити про те, що банк працює ефективно. Разом з тим, основним з індикаторів ефективної роботи банку, показником стабільності та фактором зміцнення довіри вкладників до нього, на наш погляд, є саме прибуток, який, однак, слід аналізувати в контексті інших показників діяльності банківської установи – ліквідності та ризикованості, адже лише при такому комплексному аналізі можна стверджувати про ефективність функціонування та повноту досягнення цілей комерційного банку.

Зважаючи на те, що підвищення вартості акціонерного капіталу є однією з основних цілей діяльності банку, показники якого значною мірою залежать від ризикованості банківського бізнесу та можливості отримати запланований рівень прибутку, то забезпечення якісної системи управління кредитним ризиком є пріоритетним завданням у контексті досягнення ефективності кредитної діяльності, а відтак і ефективного функціонування банків. Це пов'язано з тим, що значна частка прострочених кредитів спричиняє значні відрахування в резерви, що зменшує прибуток та капітал комерційного банку. У зв'язку з тим, що прибуток на одиницю активу знижується, то для досягнення запланованого рівня доходу банк здійснюватиме більш ризикову кредитну діяльність, адже кредитування забезпечує практично 72% від усіх отриманих доходів банківськими установами [1].

Саме тому бажання отримати високі прибутки має бути співставним із прийнятим кредитним ризиком, який є одним із наймасштабніших за можливими наслідками банківських ризиків.

Власне саму оцінку кредитного ризику банку доцільно здійснювати за допомогою якісних та кількісних показників як в короткостроковій перспективі, адже таким чином відбуватиметься моніторинг прибутковості кредитної діяльності, так і в довгостроковій перспективі – аналізуватиметься його вплив на вартість капіталу, що дозволить визначити та спрогнозувати поточне та перспективне становище комерційного банку на ринку банківських послуг.

Таким чином, при аналізі ефективності банківської діяльності доцільно враховувати в динаміці такі основні показники, як: ROE (прибуток на власний капітал), ROA (прибуток на одиницю активів), які вказують на залежність ризику та прибутку в діяльності банку; ROI (рентабельність інвестицій) – дозволяє визначити, наскільки зростає цінність банку (багатство інвестора) у розрахунку на одиницю інвестицій;

рентабельність витрат – характеризує рівень окупності витрат банку й оцінює розмір прибутку, що припадає на одиницю витрат; чисту процентну маржу – дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи; чистий серед – характеризує рівень узгодженості процентної політики банку за кредитними і депозитними операціями та оцінює наскільки успішно банк виконує функцію посередника; вартість акцій – цей показник є узагальнюючим та може слугувати показником ефективності управління як банківськими ризиками, так і комерційним банком загалом.

Оцінка якісних показників, таких як: повнота та якість наданих банківських послуг (задоволеність клієнтів від їх надання, кількість скарг на банк, досудових методів врегулювання проблем тощо); якість кредитного портфеля (показники дотримання нормативів, проблемних кредитів, якості портфеля з позиції дохідності/збитковості; динаміка кредитних вкладень, структура наданих кредитів за суб'єктами, термінами, валютами, цільовим спрямуванням, заборгованістю тощо); конкурентоспроможність банку та довіра до нього (ринкова позиція) [20, с. 183], дозволить проаналізувати повноту досягнення стратегічних цілей банку.

Отже, за умови врахування й дотримання відповідних кількісних та якісних показників при оптимізації рівня ризиків і забезпеченні ефективності банківської діяльності, досягатимуться як стратегічні, так і тактичні цілі комерційного банку, а саме: завоювання відповідної частки ринку, інноваційний розвиток, отримання належного рівня прибутку, підвищення ресурсної забезпеченості й соціальної відповідальності, покращення менеджменту тощо.

Водночас така об'єктивна необхідність у підвищенні ефективності діяльністю банку та управлінні ризиками його функціонування в сучасних умовах потребує вирішення низки проблем економічного, фінансового, політичного та правового характерів. На сьогодні чи не найактуальнішим завданням у контексті забезпечення ефективного функціонування як окремого банку, так і всієї банківської системи країни є стабілізація та можливість прогнозування курсу національної валюти, введення прозорих та зрозумілих критеріїв надання кредитів рефінансування Національним банком України та здійснення процедури банкрутства комерційних банків, відновлення довіри до банківської системи, що сприятиме поверненню грошових ресурсів у банківський сектор. Проте зазначених вище завдань не можливо досягнути без першочергового відновлення економічного розвитку України та спрямування грошових коштів, залучених від міжнародних організацій, не на «проїдання» та повернення раніше отриманих кредитів, а у розвиток реального сектору.

Висновки з проведеного дослідження. Забезпечення ефективного функціонування як бан-

ківської системи загалом, так і окремих комерційних банків зокрема пов'язане з об'єктивними проблемами та ризиками, що пов'язані як із нестабільною ситуацією в країні, так і з недостатньо зрозумілими та непослідовними діями регулятора, що зумовлюють, в свою чергу, і суттєве обмеження кредитних можливостей банків, спрямування в реальних сектор яких є ключовим фактором забезпечення неперервності і прискорення відтворювального процесу в економіці. Відтак посилення впливу банківської системи на стабільне економічне зростання визначатиметься насамперед стабілізацією макроекономічної ситуації в державі, а також вирішенням проблем відновлення довіри до банківської системи, адже відсутність стабільної ресурсної бази та напрямів ефективного їх вкладення спричиняє значні фінансові втрати для як для самих банків, так і для країни. Зазначені моменти визначають необхідність подальшого всебічного дослідження особливостей забезпечення ефективності банківської діяльності з урахуванням посилення невизначеності середовища їх функціонування та розробки комплексу заходів, спрямованих на підвищення довіри до банківської системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національний банк України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
2. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України за грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=6784334.
3. Оксфордський словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/effectiveness>.
4. Череп А. Ефективність як економічна категорія [Електронний ресурс] / А. Череп, Є. Стрілець // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>.
5. Ковалев А. Кредитный риск-менеджмент : монографія / А. Ковалев. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.
6. Падерин И. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия: монография / И. Падерин. – Днепропетровск : ДГФЭН, 2002. – 338 с.
7. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29–37.
8. Лямець В. Системний аналіз. Вступний курс / В. Лямець, А. Тевяшев. – 2-е вид, перероб. та допов. – Х. : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
9. Кісіль М. Критерії і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі / М. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 59–64.
10. Покропивний С. Економіка підприємства : підручник / С. Покропивний. – К. : КНЕУ, 2003. – 608 с.
11. Осипов В. Економіка підприємства : підручник / В. Осипов – Одеса : Маяк, 2005. – 724 с.
12. Mayer, Th. Money, Banking, and the economy [Text] / Th. Mayer, S. Duesenberry, Z. Alibar. – (5th. ed.). – New York : W.W. Norton&Companу, Inc, 1990. – 750 p.
13. Иващенко Н. Экономика фирмы : учебник / Н. Иващенко – М. : ИНФРА, 2006. – 528 с.
14. Гончаров В. Менеджмент : учеб. пособие / В. Гончаров. – Мн. : Мисанта, 2003. – 624 с.
15. Буряк А. Особливості визначення ефективної діяльності банку / А. Буряк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Ч. II, вип. 1(8). – Харків, 2010. – С. 41–46.
16. Хайлук С. Оцінка ефективності банківської діяльності на основі методу згортки даних / С. Хайлук // Бизнес-Информ. – 2010. – № 4(2). – С. 99–102.
17. Саркісян В. Сутність та зміст поняття «ефективність діяльності комерційного банку» / В. Саркісян // Збірник наук. праць Національного УДПС України, 2009. – № 1. – С. 251–258.
18. Галайко Н. Методичні підходи до формування та реалізації стратегії забезпечення ефективності діяльності банку / Н. Галайко // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 132–140.
19. Коваленко В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції / В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5(83). – С. 169–176.
20. Верхуша Н. Прогнозування портфельного кредитного ризику банку як ефективний спосіб оптимізації управлінських рішень / Н. Верхуша // Вісник УБС НБУ. – 2012. – № 1(13). – С. 181–184.